साहित्यकार भुवन देवकोटा 'शरद देवकोटा'को जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभाग स्नातकोत्तर तह (एम्. ए) दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
जितबहादुर गिरी
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर, २०६५

साहित्यकार भुवन देवकोटा 'शरद देवकोटा'को जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व,
-जितबहादुर गिरी,
कीर्तिपुर, २०६५

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

नेपाली केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर

स्वीकृतिपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय, नेपाली केन्द्रीय विभागका छात्र जितबहादुर गिरीले स्नातकोत्तर तहको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि तयार पारेको साहित्यकार भुवन देवकोटा 'शरद देवकोटा'को जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र सोही प्रयोजनका निमित्त स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति	**हस्ताक्षर**
प्रा. राजेन्द्र सुवेदी (विभागीय प्रमुख)	______________________
उप प्रा. सुधा त्रिपाठी (शोधनिर्देशक)	______________________
मोहनराज शर्मा (वाह्य परीक्षक)	______________________

मिति : २०६५/०८/०८

शोधनिर्देशकको मन्तव्य

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनार्थ जितबहादुर गिरीले साहित्यकार भुवन देवकोटा 'शरद देवकोटा'को जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व शीर्षकको शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । म उहाँको यस शोधकार्यप्रति सन्तुष्ट छु र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली केन्द्रीय विभागसमक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति: २०६५ / /

____

सुधा त्रिपाठी

उपप्रा.

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रि.वि., कीर्तिपुर

कृतज्ञताज्ञापन

साहित्यकार भुवन देवकोटा 'शरद देवकोटा'को जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व शीर्षकको शोधपत्र मैले त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली विषयमा स्नातकोत्तर तह पूरा गर्नका लागि तयार पारेको हुँ । ऐच्छिक रूपमा शोधपत्र तयार गर्नुपर्ने विश्वविद्यालयको शैक्षिक नीति भए पनि विशिष्ट योगदान हुँदाहुँदै ओझेलमा परेका र भौतिक रूपले मृत मोफसलका प्रगतिवादी साहित्यकारलाई नेपाली साहित्यको मूल धारमा ल्याउनु पर्ने देखेर त्रि.वि. नेपाली केन्द्रीय विभागबाट यो शोध गर्न म अघि सरेको थिएँ ।

प्रस्तुत शोधपत्र मैले आदरणीय गुरु श्री सुधा त्रिपाठीको कुशल निर्देशनमा लेखेको हुँ । शोधकार्यमा पटकपटक आइपर्ने विविध समस्याहरूलाई कुनै झन्झट नमानी सरल रूपमा निर्देशन गर्नुहुने निर्देशक गुरुप्रति मा हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु शोधकार्यको सामग्री सङ्कलनका लागि शोध नायक भूमिगत हुँदा लुकेका दाङ जिल्लाको किसान वस्तीहरूमा मलाई पुऱ्याउने साथीहरू, शोधनायकका बारेमा जानकारी गराउँदै शोधनायकका सम्पर्क स्थानहरूमा पुऱ्याउने शोधनायकका सहयोगी पद्मप्रसाद शर्माप्रति कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु ।

शोधका निम्ति सामग्री सङ्कलनमा सहयोग गर्नुहुने मित्र प्रेमप्रसाद राजभण्डारी र माधवप्रसाद सापकोटाप्रति पनि म कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु । शोधकार्यमा आवश्यक पर्ने विभिन्न प्रामाणिक सामग्रीहरू, शोधनायकका हस्तलिखित पाण्डु लिपिहरू, आवश्यक व्यक्तिहरूसँगको भेटघाट र आवश्यक हस्तलिखित पाण्डुलिपिहरू, आवश्यक व्यक्तिहरूसँगको भेटघाट र आवश्यक मौखिक जानकारी उपलब्ध गराउनु हुने शोधनायक, शोधनायककी श्रीमती राधा पोखेल र शोधनायकका दाजु प्रेमप्रकाशप्रति हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु । मेरो अध्ययन आरम्भदेखि यस शोधकार्य तयार पार्दासम्मको लामो समयमा विभिन्न समस्याको समाधान गर्दे आर्थिक भार र अन्य भार बहन गरी शिक्षार्जनको वातावरण मिलाउन साहस गर्नुहुने मेरा आदरणीय दाजु श्री अमलाल गिरी माता विजुली गिरीप्रति हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधपत्र लेखनकार्यमा विविध सहयोग पुऱ्याउनुहुने साहित्यिक सल्लाह र अन्य सहयोग गरी सहज वातावरण निर्माणमा सहयोग गर्ने श्री नेवबहादुर रावत, कर्ण रिजाल एवम् आवश्यक पुस्तक, पत्रपत्रिका अध्ययनमा सहयोग पुऱ्याउने त्रि.वि. केन्द्रीय पुस्तकालय, ने.क.पा (एमाले) केन्द्रीय कार्यालयको पुस्तकालय र अन्य सहयोगी सङ्घ संस्थाप्रति म आभारी छु। प्रस्तुत शोधपत्रलाई यथासक्य शुद्धताका साथ टङ्कन कार्यमा सहयोग र अन्य सुझाव दिनुहुने युनिर्भसल फोटोकपी एण्ड कम्प्युटर सेन्टरका मित्र सुभाष खत्री लाई पनि म हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु।

शैक्षिक सत्र २०६२/६३

क्रम सङ्ख्या-८२

मितिः २०६५ / /

जितबहादुर गिरी
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर, काठमाडौ

विषयसूची

पहिलो परिच्छेद
शोधपरिचय

१.१ शोधशीर्षक	१
१.२ शोधकार्यको प्रयोजन	१
१.३ विषयपरिचय	१
१.४ शोधसमस्या	२
१.५ शोधकार्यको उद्देश्य	२
१.६ पूर्वकार्यको समीक्षा	३
१.७ शोधकार्यको औचित्य	६
१.८ शोधकार्यको सीमाङ्कन	६
१.९ शोधविधि	७
१.९.१ सामग्री सङ्कलन विधि	७
१.९.२ सामग्री विश्लेषण विधि	७
१.१० शोधपत्रको रूपरेखा	८

दोस्रो परिच्छेद
भुवन देवकोटाको जीवनी

२.१ जन्म र वंशपरम्परा	९
२.२ बाल्यावस्था	१०
२.३ शिक्षा-दीक्षा	११
२.४ पारिवारिक पृष्ठभूमि	१२
२.५ विवाह र दाम्पत्य जीवन	१३
२.६ आर्थिक अवस्था	१४
२.७ रुचि तथा स्वभाव	१५
२.८ साहित्य लेखन	१७

२.८.१ पृष्ठभूमि १७
२.८.२ लेखनका लागि प्रेरणा र प्रभाव १९
२.८.३ लेखनको प्रारम्भ र प्रकारको थालनी २१
२.९ राजनीतिक जीवन २३
२.१० विद्यार्थी जीवन २५
२.११ भूमिगत जीवन २६
२.१२ निष्कर्ष २७

तेस्रो परिच्छेद

३.१ व्यक्तित्व निर्माण २९
३.२ भुवन देवकोटाको (शरद देवकोटा) व्यक्तित्वको प्रमुख विशेषता २९
३.३ निजी व्यक्तित्व ३०
३.३.१ बाह्य व्यक्तित्व ३२
३.३.२ आन्तरिक व्यक्तित्व ३३
३.४ सार्वजनिक व्यक्तित्व ३५
३.४.१ साहित्येतर व्यक्तित्व ३६
३.४.१.१ सामाजसेवी व्यक्तित्व ३६
३.४.१.२ विद्यार्थी व्यक्तित्व ३७
३.४.१.३ राजनीतिक व्यक्तित्व ३८
३.४.१.४ सम्पादक व्यक्तित्व ४०
३.४.१.५ भाषासेवी व्यक्तित्व ४१
३.४.२ साहित्यिक व्यक्तित्व ४२
३.४.२.१ काव्यकार व्यक्तित्व ४५
३.४.२.२ पत्रकार व्यक्तित्व ४८
३.४.२.३ नाट्यकर्मी व्यक्तित्व ५०
३.४.२.४ कथाकार व्यक्तित्व ५०
३.४.२.५ गजलकार व्यक्तित्व ५१
३.४.२.६ गीतकार व्यक्तित्व ५३

३.४.२.७ अन्य व्यक्तित्व ५५
३.५ निष्कर्ष ५६

चौथो परिच्छेद

भुवन देवकोटा 'शरद देवकोटा' को साहित्यिक यात्राको चरण विभाजन

४.१ पृष्ठभूमि ५७
४.२ पूर्वाद्धकाल (सुरुदेखि वि.सं. २०६२ सम्म) ५८
४.२.१ आभ्यासिक चरण (प्रारम्भदेखि वि.सं. २०३५ सम्म) ५९
४.२.२ प्रकाशनको चरण (सुरुदेखि वि.सं. २०६२ सम्म) ६१
४.३ उत्तराद्धकाल (वि.सं. २०६३ सम्म) ६६
४.४ निष्कर्ष ७१

पाँचौ परिच्छेद

भुवन देवकोटाको कृतित्वको विश्लेषण

५.१ भुवन देवकोटा 'शरद देवकोटा'का कविता कृतिको विश्लेषण ७३
५.१.१ 'मेरी श्रीमती' कवितासङ्ग्रहको विश्लेषण
५.१.१.१ प्रकाशनको प्रेरणा र पृष्ठभूमि ७४
५.१.१.२ शीर्षक ७५
५.१.१.३ संरचना ७६
५.१.१.३.१ वाह्य संरचना ७७
५.१.१.३.२ आन्तरिक संरचना ७९
५.१.१.४ लयविधान ८०
५.१.१.५ भाषाशैली ८२
५.१.१.६ बिम्बालङ्कारको प्रयोग ८४
५.१.१.६.१ अनुप्रास ८५
५.१.१.६.२ यमक अलङ्कार ८६
५.१.१.६.३ श्लेष अलङ्कार ८६

५.१.१.६.४ उपमा अलङ्कार ८७
५.१.१.६.५ रूपक अलङ्कार ८७
५.१.१.६.६ तुल्ययोगिता अलङ्कार ८७
५.१.१.६.७ विषम अलङ्कार ८८
५.१.१.६.८ रुपकातिशयोक्ति अलङ्कार ८८
५.१.१.६.९ दृष्टान्त अलङ्कार ८९
५.१.१.६.१० प्रश्नाअलङ्कार ८९
५.१.१.७ छन्दप्रयोग ९०
५.१.१.७.१ मन्दाक्रान्ता छन्द ९१
५.१.१.७.२ शार्दूलविक्रीडित छन्द ९२
५.१.१.७.३ अनुष्टुप छन्द ९३
५.१.१.८ रसप्रयोग ९३
५.१.१.८.१ वीर रस ९४
५.१.१.८.२ शृङ्गार रस ९५
५.१.१.८.३ भयानक रस ९६
५.१.१.८.४ अद्भुत रस ९६
५.१.१.८.५ करुण रस ९७
५.१.१.९ निष्कर्ष ९८
५.२ 'भुवन देवकोटा'का समालोचनाको विवेचना ९९
५.३ भुवन देवकोटाका अन्य लेखहरुको परिचय १००
५.४ निष्कर्ष १०२

छैटौं परिच्छेद

६.१ शोधनिष्कर्ष १०३-१०८
सन्दर्भग्रन्थसूची
परिशिष्टहरू

सङ्क्षिप्त रूपसूची

एस्.एल्.सी.	-	स्कुल लिभिङ सर्टिफिकेट
क्र.सं.	-	क्रम सङ्ख्या
गा.वि.सं.	-	गाउँ विकास समिति
ने.क.पा.	-	नेपाल कम्युनिस्ट पार्टी
ने.कपा. (माले)	-	नेपाल कम्युनिस्ट पार्टी (मार्क्सवादी-लेलिनवादी)
पं.	-	पण्डित
प्र.ने.क.पा.	-	प्रतिवन्धित नेपाल कम्युनिस्ट पार्टी
प्रा.वि.	-	प्राथमिक विद्यालय
मा.वि.	-	माध्यमिक विद्यालय
रू.	-	रूपैयाँ
वडा नं.	-	वडा नम्बर
सम्पा.	-	सम्पादक
ने.प.म.	-	नेपाल पत्रकार महासङ्घ
जि.प.स	-	जिल्ला परिषद् सदस्य
वि.सं.	-	विक्रम सम्वत
प्र.ले.स.	-	प्रगतिशील लेखक सङ्घ
रा.प्र.पा.	-	राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी